

ПРИБУТКОВІСТЬ БАНКУ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ

Розглянуто питання комплексної оцінки прибутковості та зарубіжний досвід використання моделей розрахунку та аналізу прибутковості банку. Визначено систему показників, що дозволить у сучасних економічних умовах оцінити прибутковість та ефективність роботи банку.

The questions of complex estimation and the foreign experience of different models of calculation and analysis of bank's profitability are considered. The system of indexes, that will allow to estimate profitability and effectiveness of the bank's activity under the current economic conditions is determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі банки як регулятори грошового обігу й посередники в акумуляції та перерозподілі грошових ресурсів відіграють важливу роль в економічних перетвореннях України. Банки володіють дієвими важелями впливу на фінансову, виробничу та інші сфери економіки, їх діяльність впливає на формування та розвиток практично всієї системи відносин у країні. Стан розвитку банківської системи характеризується динамічними коливаннями, які одночасно мають і стимулювальний афект, і є причиною порушення стійкості та надійності фінансового сектора.

За умови зменшення надходжень іноземних інвестицій, що характерно для теперішнього кризового періоду розвитку вітчизняної економіки, прибуткова діяльність вітчизняних банків – головна передумова нарощування капіталу, подальшого розвитку та підтримання належної конкурентоспроможності банків на фінансовому ринку. З огляду на це, прибутковість вітчизняних банків за економічних умов, що зараз склалися, можна вважати основним економічним показником ефективності їх роботи, індикатором фінансової надійності банківської системи.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам забезпечення прибутковості банків присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них – М. Алексеєнко, В. Вітлінський, О. Вовчак, М. Козоріз, Н. Версаль, Л. Примостка, О. Лаврушин, Ю. Масленчиков, П. Роуз, Дж. Сінки та інші. У працях цих дослідників висвітлено теоретичні основи фінансової стабільності банків, визначено її показники, критерії та методи оцінки, а також обґрунтовано особливості управління фінансовою стабільністю банків з метою зміцнення позицій банків на ринку в умовах конкуренції.

Необхідно зазначити, що аналізу проблем управління прибутком, які склалися у сфері банківської діяльності у кризовий та посткризовий періоди, приділяється значна увага вітчизняними дослідниками, серед яких О. Барановський, О. Васюренко, О. Дзюблюк, Ю. Заруба, Г. Карчева, В. Пантелеєв, Л. Петриченко, О. Романенко, Н. Слав'янська, Н. Шелудько та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на досягнутий рівень розробки питань, що пов'язані з темою дослідження, в цілому в даний час відчувається брак робіт з удосконалення банківської системи України в умовах фінансової кризи, потребують подальших досліджень питання щодо вдосконалення системи моніторингу прибутковості банківського сектора. Питання комплексної оцінки прибутковості банків в умовах нестабільності також залишається поза увагою багатьох авторів і є мало дослідженим.

Постановка завдання. Дослідити методи оцінки та аналізу прибутковості банку на основі вивчення зарубіжного досвіду та практики банківського нагляду в Україні.

Визначити можливість використання зарубіжного досвіду при формуванні системи оцінки прибутковості і рентабельності вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на кризові події кінця 2008 року, що сколихнули світову фінансово-кредитну систему, а також уповільнення економічного розвитку в Україні, вітчизняна банківська система загалом за результатами 2008 року отримала найбільший за всі роки її існування обсяг прибутку. Він становив 7,3 млрд. грн., що в 1,1 рази більше, ніж в 2007 році. Сумарні доходи банків у 2008 року в порівнянні з 2007 роком збільшились в 1,8 рази і за станом на 01.01.2009 р. становили 122,6 млрд. грн. (за станом на 01.01.2008 вони склали лише 68,2 млрд. грн.). При цьому відбулось значне зростання витрат банків (в 1,9 рази), які за станом на 01.01.2009 склали 115,3 млрд. грн. У кінці 2008 року в порівнянні з початком року рентабельність активів знизилась з 1,5 до 1,03 %, а рентабельність капіталу – з 12,67 до 8,51 %, що свідчить про деяке зниження ефективності роботи банківської системи.

У наступні роки вплив кризи спричинив збитки в банківській системі. Так, хоча у 2009 році ще спостерігався ріст як доходів на 18,7% до 143,1 млрд.грн., так і витрат на 54,3% до 171,1 млрд.грн., результатом став збиток у сумі 28,0 млрд.грн.. За 2010 рік фінансовий результат по системі банків склав -13,0 млрд.грн., що в тричі менше ніж за попередній. В порівнянні з 2009 роком доходи скоротились на 4,3% і на початок 2011 року склали 136,8 млрд.грн.. Витрати скоротились на 17,4% і склали 149,9 млрд.грн. [1]. Ці дані говорять про те, що фінансовий менеджмент багатьох банків має значні проблеми в управлінні їх прибутковістю в умовах фінансової кризи.

Слід зазначити, що впродовж останніх років відбулися певні позитивні зрушення в оцінці прибутковості вітчизняних банків з боку органів банківського нагляду. Поліпшилась інформаційна база для проведення такої оцінки. Цьому сприяв перехід всіх вітчизняних банків на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності: введено новий план рахунків, нові форми звітності тощо. Фінансова звітність банків почала складатися у відповідності до вимог Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Затверджено постановою Правління НБУ № 480 від 27.12.2007 р. Основними формами банківської звітності стали: балансовий звіт, звіт про фінансові результати, а також низка додатків до них, у яких представлені повні дані щодо: структури активів, зобов'язань та власного капіталу банку, ризиків, якості кредитного портфеля та інші показники, які є важливими для оцінки фінансового стану банку. Інформаційній повноті звітності особливо посприяло введення додатків, що дало змогу представляти звітність вітчизняних банків на рівні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності. Завдяки цьому розширеному переліку даних фінансова звітність в більш повній мірі задовольняє вимоги користувачів інформацією щодо діяльності банку з боку акціонерів, клієнтів та партнерів банку, Національного банку України тощо.

Перехід до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності став першим позитивним кроком щодо забезпечення прозорості діяльності банку, хоча в багатьох випадках відбувається пряме копіювання показників, які використовуються в західній практиці.

Не завжди враховано те, що Україна, незважаючи на всі її намагання інтегруватися у світову економіку, має свої особливості як в галузевій структурі економіки (орієнтована на експорт), так і в фінансово-банківській сфері (низький рівень капіталізації банків тощо).

У вітчизняній практиці банківського нагляду, враховуючи міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності, став значно ґрунтовнішим аналіз показників прибутковості банку, стала більш об'єктивною рейтингова оцінка його діяльності. Виходячи з нормативно-правових документів, при визначенні прибутковості банків враховується більш широкий перелік показників, а саме:

- динаміка та рівень прибутковості;
- якість, структура і достатність надходжень (здатність покривати витрати, збитки,

забезпечувати стабільне зростання рівня регулятивного капіталу, повнота формування резервів під активні операції та виплату дивідендів акціонерам);

- обсяг і динаміка змін різних складових доходів/витрат, прибутковості активів і витрат за зобов'язаннями, існуючі тенденції таких змін ;
- залежність фінансового стану банку від непередбачених доходів (враховуються доходи, що мають випадковий характер виникнення) та від непередбачених витрат, від ризикових видів діяльності (спекулятивні доходи) або нетрадиційних джерел доходу;
- якість бюджетного (підготовка кошторисів) і фінансового планування, а також якість контролю за виконанням намічених планів;
- коригування статей доходів/витрат, результату діяльності за результатами інспекційних перевірок;
- ефективність системи ціноутворення на банківські продукти;
- вплив можливих санкцій за судовими процесами тощо [2, с.21].

Аналіз оцінки прибутковості банку під час проведення інспекційних перевірок почав здійснюватись у вісім етапів:

- 1) насамперед оцінюється здатність банку покривати витрати, збитки, забезпечувати стабільне зростання рівня регулятивного капіталу, повнота формування резервів під активні операції та виплату дивідендів акціонерам у достатньому розмірі. Аналізується вплив коригувань статей доходів та витрат, що здійснений за результатами інспекційних перевірок, на прибутковість банку;
- 2) здійснюється аналіз якості, структури і достатності надходжень, обсягу змін в структурі доходів та витрат, прибутковості активів і витрат за, зобов'язаннями, тенденції таких змін. Оцінюється залежність прибутковості від непередбачених доходів (доходи, що мають випадковий характер виникнення) та схильність до непередбачених витрат, від ризикових видів діяльності (спекулятивні доходи) або нетрадиційних джерел доходу та впливу можливих санкцій за судовими процесами тощо;
- 3) проводиться аналіз показників ефективності роботи банку;
- 4) аналізуються доходи та витрати майбутніх періодів;
- 5) оцінюється ефективність системи ціноутворення на банківські продукти;
- 6) проводиться аналіз якості бюджетного (підготовка кошторисів) і фінансового планування, а також якості контролю за виконанням цих планів;
- 7) здійснюються перевірки системи внутрішнього контролю доходів та витрат;
- 8) проводиться аналіз правомірності та достовірності обліку доходів та витрат.

Як показує практика інспекційних перевірок, для забезпечення ґрунтового аналізу та оцінки ефективності роботи банку, прибутковості його діяльності, став більш детальним аналіз таких показників:

- рентабельності активів;
- рентабельності капіталу;
- чистої процентної позиції;
- чистого середу;
- чистої процентної маржі;
- середнього розміру доходів на одну гривню витрат.

Результати цього аналізу використовуються при визначенні рейтингової оцінки прибутковості банку.

Світова банківська практика передбачає використання низки показників прибутковості (дохід на активи, дохід на капітал, чистий спред, чиста процентна маржа, відношення операційного доходу та чистого операційного доходу до загальних активів, посередницька маржа, коефіцієнт мінімальної дохідної маржі, чистий дохід на одного працівника, чистий дохід до витрат на утримання персоналу, показник ROA, показник фінансового левериджу та інші).

На теперішній час у світовій практиці аналіз прибутковості банку здійснюється

комплексно, а показники прибутковості розглядаються не як окремі відносні показники, а як певна система фінансових показників банку, яка має забезпечити необхідний фінансовий результат, тобто здійснюється моделювання прибутковості банку. Використання комплексу цих показників дасть змогу в повній мірі дослідити всі аспекти прибутковості банку. Таке моделювання є однією з важливих функцій фінансового менеджменту, оскільки саме його результати дають змогу приймати виважені управлінські рішення, спрямовані на збільшення прибутковості, виявляти причини незадовільної роботи банку та забезпечувати їх стабільний розвиток. У вітчизняних умовах на основі такого аналізу можна виявити, на якому рівні прибутковості банку доцільно державним органам використовувати фінансові методи державного регулювання.

З позиції практичного застосування для нас неабиякий інтерес представляє як європейська (рис. 1), так і американська (рис. 2) моделі розрахунку та аналізу прибутковості банку.

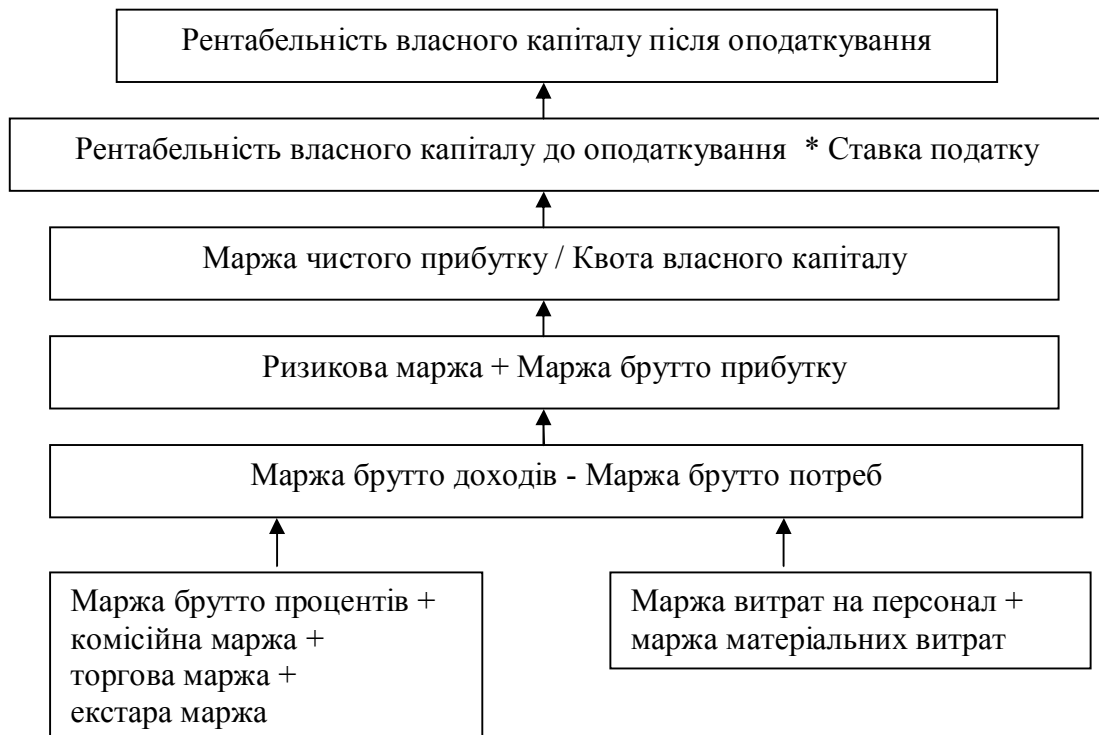

Рис. 1. Європейська модель розрахунку та аналізу прибутковості банку [3, с.358]

Між американською та європейською моделями існують суттєві відмінності щодо використання економічних показників та різні за структурою звіти про фінансові результати банків. В американській моделі використовуються здебільшого абсолютні та відносні, а в європейській – лише відносні показники. Американська модель також передбачає врахування можливих ризиків в діяльності банків.

Проаналізувавши особливості моделювання за європейською та американською системами, ми дійшли висновку, що європейська модель більш придатна до використання в українських умовах. Вона отримала назву ROI (Return on Investment - віддача капіталу), що означає, аналіз прибутковості власного капіталу.

Для того щоб побудувати ROI – модель, цілком достатньо даних, які підлягають обов'язковому опублікуванню у пресі та надаються банками контролюючим органам. Користуючись такими даними, насамперед, розглядають основні фактори, які впливають на прибутковість банку і які можна визначити на основі даних Балансу банку та Звіту про фінансові результати:

- процентний надлишок – перевищення процентних доходів над процентними витратами (чистий процентний дохід);
- комісійний надлишок – перевищення доходів від комісії над комісійними витратами (чистий комісійний дохід);

- торговельний надлишок – прибуток (збиток) від торговельних операцій (торговельний дохід);
- надлишок з інших операцій банку – перевищення інших операційних доходів над іншими операційними витратами (дохід у вигляді дивідендів, дохід від участі в капіталі, інший дохід, витрати від участі в капіталі, інші витрати та доходи / збитки від довгострокових активів, призначених для продажу);
- адміністративні витрати – витрати на утримання персоналу та основних засобів, інші експлуатаційні витрати (загальні адміністративні витрати);
- податкові витрати (витрати на податок на прибуток);
- різниця між відрахуванням до резервів та зменшенням резервів за заборгованістю (чисті витрати на формування резервів);
- екстраординарний результат – перевищення непередбачених доходів (чистий прибуток / збиток від довгострокових активів, призначених для продажу).

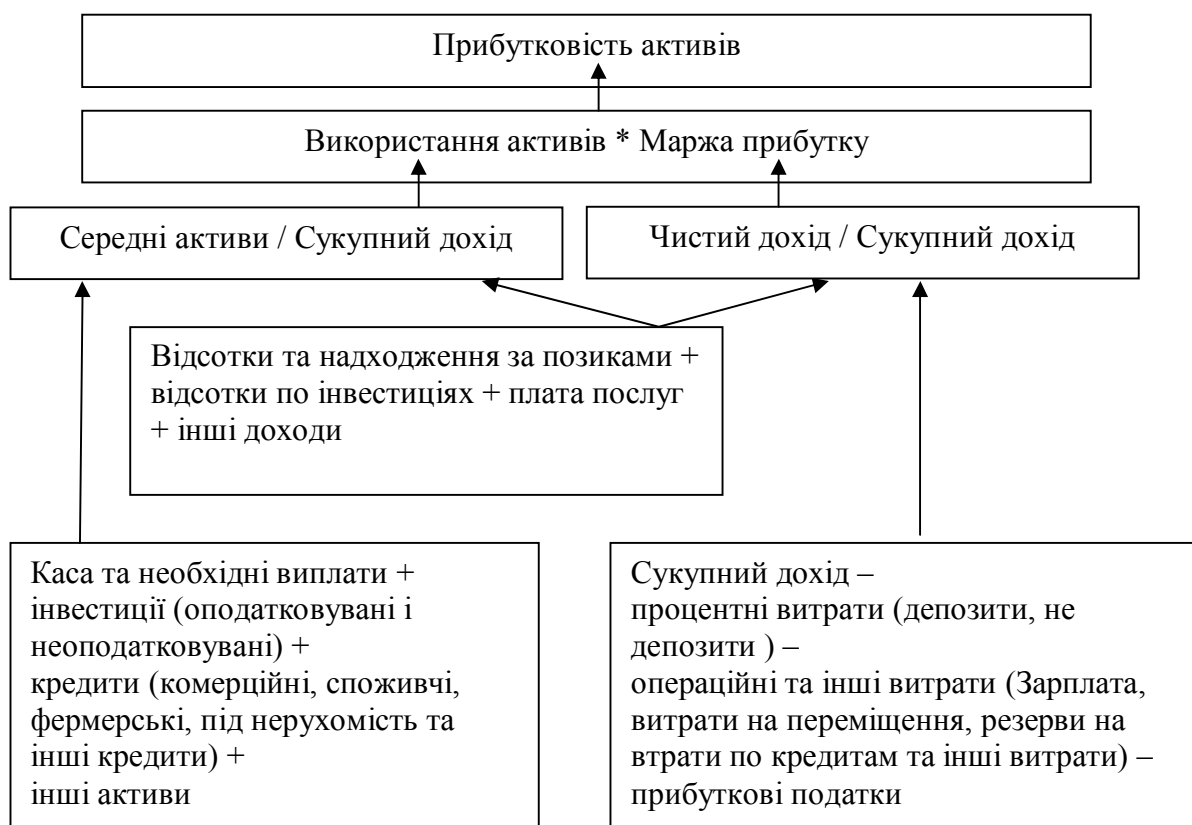

Рис. 2. Американська модель розрахунку та аналізу прибутковості банку[4, с.295]

В європейській моделі використовується поняття «маржа» як найбільш узагальнюючий відносний показник, розрахунок якого проводиться на основі даних про валюту балансу банку.

У західній літературі поняття «рентабельність» згадується тільки як відносний показник, який визначається як співвідношення фінансових результатів до будь-якої величини. Рентабельність – це фінансовий вимір здатності розміщеного чи інвестованого капіталу приносити дохід.[5, с.422] З точки зору вітчизняних науковців, рентабельність - це виражений у процентах відносний показник прибутковості, який характеризує ефективність витрат підприємства загалом або ефективності виробництва окремих видів продукції. а також суму отриманого прибутку, як абсолютний показник та як відношення прибутку до певних величин (капітал, активи) [6, с.392].

Враховуючи досвід європейських науковців в моделюванні, в тому числі й в розробці ROI – моделей, можна сформулювати ROI – модель, виходячи з опублікованих фінансових даних про активи, зобов'язання та капітал українських банків. Використання відносних

показників дає можливість визначати та співставляти результати діяльності банків різних груп.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення існуючих підходів до аналізу прибутковості банку показало, що найбільш об'єктивну її оцінку можна одержати, визначивши рейтинги рентабельності вітчизняних банків і використовуючи систему відносних показників, зокрема:

- прибутковість активів (ROA);
- рентабельність власного капіталу (ROE);
- показник можливості покриття (MPS).

Основний показник прибутковості банків – прибутковість активів. Вона показує, наскільки ефективно працює банк, тобто яка середня сума прибутку отримана однією одиницею активів. Інформацію щодо прибутку на кошти акціонерів містить показник прибутковості акціонерного капіталу. Він визначає, який чистий прибуток після відрахування податків отриманий на одну грошову одиницю акціонерного капіталу банку [7, с.34-36].

Використання системи цих показників дозволить в існуючих умовах оцінити прибутковість та ефективність роботи банку як адміністрацією, так і клієнтам банку. Зазначимо, що показник ROA дає корисну інформацію для органів банківського нагляду та клієнтів банку, а показник рентабельності власного капіталу ROE важливіший для власників банківської установи.

Показник MPS показує спроможність банку покривати збитки попередніх періодів, в поточному періоді, що в значній мірі свідчить про те, до якого часу буде тривати незадовільний фінансовий стан банку.

Прибутковість банку відіграє важливу роль у діяльності банків. Всебічна і чітка оцінка прибутковості банку дає можливість отримати максимум інформації для аналізу фінансової стійкості банку. Дана оцінка викликана необхідністю одержання більш чіткого та об'єктивного висновку щодо фінансового стану та перспектив розвитку банку як для його клієнтів, вкладників, кредиторів, так і для центрального банку країни, який здійснює постійний нагляд за діяльністю банківських установ. Ефективне управління банківською прибутковістю, її достовірна оцінка і об'єктивний аналіз сприятиме досягненню стратегічних і тактичних фінансових цілей банку.

Список використаної літератури

1. Інтернет-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
2. Методичні вказівки щодо організації, проведення інспекційних перевірок та встановлення рейтингової оцінки банку, схвалені постановою Правління Національного банку України, 2007. – № 312. – 202 с.
3. Schierenbeck H. Ertragsorientiertes Bankmanagement / H. Schierenbeck. – Oldenbourg Verlag Muenchen Wien, 1993. – № 4. – 725 р.
4. Синки Джозеф Ф. Управление финансами в коммерческих банках / Джозеф Ф. Синки. – М.: 1994. – 820 с.
5. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь / И. Бернар, Ж. Колли. – М.: 1994. – Т. 1. – 782 с.
6. Словник банківських термінів / А. Г. Завгородній, О. М. Сліпущко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К.: Видавництво Аконті, 2000. – 605 с.
7. Крамаренко Г. О. Банківська консолідація та ефективність банківської системи / Г. О. Крамаренко // Вісник УБС НБУ. – 2008. – № 2. – С. 33–36.

Прийнято до друку 04.05.2011